

ЕМОЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ В ОСОБИСТОМУ РОЗВИТКУ І ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ-СИРИТ

Віктор Савченко, Любов Андрюшина, Едуард Гура
Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту

Аннотація

В статті представлено изучение емоциональных препятствий в личностном развитии и физическом воспитании 59 детей-сирот 14-18 лет. Контрольную группу составили 51 ребенок 14-18 лет из обычных семей. Эмоциональные препятствия в развитии и воспитании выявлены у 52,2% детей-сирот и у 9,8% обычных детей. К доминирующим проявлениям относятся: чувство вины, неполноценности, одиночества, снижение успеваемости в школе, предчувствие опасности, суицидальные проявления, беспокойство, тревога, расстройство сна, отсутствие настроения и аппетита. Полученные сведения целесообразно использовать для построения программ личностного развития и физического воспитания детей-сирот.

Annotation

The article concerns with research of emotional obstacles in personal development and physical education of 59 teen-aged orphans (14-18 years old). The control group has been formed of 51 children aged 14-18 who have families. Emotional obstacles in development and education have been revealed in 52,2% of orphans and in 9,8% of ordinary children. There are such dominate manifestations: feeling of guilt, inferiority complex, sense of loneliness, decrease of the level of performance in studies at school, premonition of danger, suicide manifestations, unease, anxiety, sleep deviations, lack of mood and appetite. Received data are worth to be used in forming of programmes of personal development and physical education of orphans.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особистий розвиток і фізичне виховання дітей-сиріт є важливими складовими вирішення проблеми «позбавлення батьківського піклування». Саме в процесі фізичного виховання відбувається спрямоване комплексне формування особистості дітей [10]. Сучасні оздоровчі технології у фізичному вихованні дітей сприяють нормалізації психоемоційного та фізіологічного стану [4]. Заняття фізичною культурою найбільш ефективні лише тоді, коли участь в них викликана відповідними мотивами. Успішна реалізація таких мотивів викликає натхнення від успіху, бажання продовжувати заняття за особистою ініціативою, відчуття задоволення від самого процесу, умов занять, характеру взаємовідношень із педагогом [6]. Діти-сироти внаслідок викривлення особистого розвитку та пережитих психічних травм не мають мотивацію для виконання фізичних вправ. Вони не можуть контролювати свою поведінку на уроках. Внаслідок низької фізичної активності на протязі свого життя діти не мають досвіду емоційної розрядки та отримання задоволення від фізичних занять. Зрозуміло, що це приводить до виникнення великої кількості психологічних і емоційних опорів та проблем, які заважають проведенню педагогіч-

ного процесу. Т.Б. Дмитрієва у своєму літературному огляді, присвяченому розладам емоційної сфери у дітей та підлітків, повідомляє про те, що не дивлячись на значну цікавість вітчизняних та світових дослідників до вивчення емоційної сфери у неповнолітніх, цей розділ сучасної науки залишається одним із недостатньо розроблених. Вчені повідомляють про те, що саме емоційні проблеми є головними причинами зниженої фізичної активності, відставання у особистому розвитку та неуспішності у навчанні дітей [2]. Такі проблеми у дітей досить важко виявляти через велику кількість атипових проявів. При первинному зверненні до спеціалістів емоційна патологія діагностується тільки в 23,6% випадків [7]. Враховуючи наукові дані про розповсюдженість, можливість виявлення та впливи емоційних перешкод на розвиток особистості, фізичне виховання і шкільну успішність дітей було проведене представлене дослідження.

Мета дослідження: дослідити емоційні перешкоди в особистому розвитку і фізичному вихованні дітей-сиріт 14-18 років.

Методи дослідження: використовувались аналіз науково-методичної літератури, методи математичної статистики. Дослідження емоційних перешкод в особистому розвитку і фізичному вихованні проводили за допомогою широко відомого в європейській психологічній практиці методу CDI «Children's Depression Inventory», створеного М. Ковач [5]. Російськомовний варіант опитувальника був адаптований для використання в Росії та на Україні у 2004 році А.І. Подольським, О.А. Ідобасвою, П. Хейманс [7]. Віковий діапазон дозволяє використовувати метод у дітей з 7 років до повноліття. Опитувальник має 27 питань, які допомагають ідентифікувати емоційні розлади. У кожному питанні по три

варіанти відповіді. Наприклад: 1. «В школі мені нічого не дає почуття радості»; 2. «В школі мені буває приємно час від часу»; 3. «Мені часто радісно у школі». Кожний варіант емоційного стану у відповідності з ключами оцінюється різною кількістю балів від «0» до «2». Загальна сума балів 20 розглядається, як межа у виявленні емоційних порушень і свідчить про неможливість наступного нормально-го особистого та фізичного розвитку дитини. Такі діти потребують проведення психокорекції до початку програм особистого розвитку і фізичного виховання. У випадках відсутності психокорекції, спрямованої на подолання емоційних перешкод, діти протидіють вихователям і гальмують педагогічний процес.

Об'єктом дослідження були 59 дітей 14-18 років, позбавлених батьківського піклування. Під час дослідження діти перебували у соціальних закладах Дніпропетровської області. Гендорний склад групи: хлопчики – 45,8%, дівчата – 54,2%. Участь у дослідженні добровільна. Всі діти проходили дослідження з усвідомленої згоди осіб, виконуючих функції батьків. Контрольну групу склали 51 дитина 14-18 років, які мали звичайні родини та проходили навчання в закладах Дніпропетровської області. Гендорний склад контрольної групи: хлопчики – 27,5%, дівчата – 72,5%. Участь у дослідженні добровільна. Діти 14 років проходили дослідження з усвідомленої згоди батьків. Із досліджен-

ня виключались діти з встановленими психіатричними діагнозами, неврологічними розладами, розумовою відсталістю.

Результати дослідження та їх обговорення: отримані дані дослідження емоційних перешкод, які впливають на особистий розвиток і фізичне виховання дітей-сиріт представлені в таблиці 1.

Дані таблиці 1 свідчать про те, що емоційні перешкоди, які дезорганізують дитину-сироту та її поведінку на уроках, зустрічаються у 52,5% випадків. Для порівняння, результати дослідження емоційних перешкод у вигляді депресії в структурі розладів поведінки у дітей 10-16 років, позбавлених батьківського піклування, за допомогою методу «Депрископ» у 2007 році, виявили патологію у 42% досліджуваних [9]. У дітей із звичайних родин емоційні перешкоди зустрічаються значно рідше. Вони були виявлені у 9,8% підлітків. У 39% дітей-сиріт та у 35,3% дітей із звичайних родин були виявлені емоційні проблеми пограничного рівня. Такі діти потребують проведення профілактичних заходів, які будуть попереджати виникнення емоційних опорів під час педагогічного процесу.

На другому етапі дослідження, враховуючи складність виявлення емоційних проблем підліткового віку, вивчалися домінуючі прояви емоційних перешкод особистого розвитку звичайних дітей та дітей сиріт. Сучасні дослідники виділяють «десять основних проявів» афективних розладів у дорослих,

Таблиця 1.

Емоційні перешкоди особистого розвитку і фізичного виховання «Children's Depression Inventory»

Емоційні перешкоди	Діти, позбавлені піклування родини %	Діти із звичайних родин %
Патологічний рівень	52,5	9,8
Пограничний рівень	39	35,3
Перешкоди відсутні	8,5	54,9

які в свою чергу розділяють на характерні та додаткові. Згідно DSM – IV описують 9 значимих симптомів великого депресивного епізоду. Зрозуміло, що прояви емоційних розладів відповідно віковим особливостям досліджених будуть мати свої характерні прояви. Результати дослідження одинадцяти домінуючих проявів підліткових емоційних проблем у дітей-сиріт, згідно дослідження «Children's Depression Inventory», надані у таблиці 2.

У колонці 2 (загальна частота виявлення) надані цифри, які відображають у процентах кількість дітей, які повідомляють про ту чи іншу емоційну перешкоду (100% – прояв зустрічається у всіх дітей). У колонці 3 (інтенсивність проявів) у процентному співвідношенні надані цифри, що відображають саме цю характеристику діагностичного критерію (100% – прояв максимально виражений у всіх дітей).

У дослідженій групі дітей про почуття самотності повідомляють 87,1% дітей. Таким чином самотність – самий розповсюджений та інформативний психологічний

критерій депресії в представленій групі. Згідно дослідження доцільно розробити урок-психотренінг, спрямований на подолання почуття самотності. Під час уроків використовують ланкові, бригадні, парні форми роботи, які по своїй організації запобігають почуттю самотності [1].

Почуття провини відчувають 83,9% дітей. Усвідомлена складова почуття має відношення до втраченої родини. Саме через почуття провини перебування у дитячих закладах досить часто сприймається, як покарання. Для порівняння, результати дослідження емоційних розладів в структурі розладів поведінки у дітей 10-16 років, позбавлених батьківського піклування, за допомогою методу «Депрископ» у 2007 році, виявили почуття самотності у 69%, почуття провини «Я не можу пробачити свої помилки» – 73%; «Я відчував провину» – 70% досліджених [9]. Відповідно отриманим даним перспективним напрямком роботи з дітьми з подолання емоційних перешкод в особистому розвитку може бути розробка в рамках тренінгу особистого розвитку уроку, присвяченому почут-

тю провини та технологіям зниження інтенсивності самозвинувачення.

Під час проведення уроків з фізичної культури доцільно враховувати емоційні перешкоди в виконанні фізичних вправ: почуття неповноцінності (80,6%), передчуття жакливого (80,6%), непокоєння, тривога, відсутність гарного настрою (77,4%). Техніки емоційної підтримки дозволяють нормалізувати емоційний стан дітей та включити їх в активний процес фізичного виховання. Для зниження почуття неповноцінності і тривоги перед виконанням фізичних вправ проводять попереджувальні психологічні інтервенції: повідомляють про те, що вправи досить рідко виконують правильно з першого разу. Іноді потрібно зробити досить багато спроб перед тим, як вправа буде виконана досконально. При задовільному виконанні дітьми фізичних вправ з'являється можливість підняти їх самооцінку через похвалу, яка обов'язково супроводжується аналізом дій дитини (тільки аналіз дозволяє усвідомити особистості дитини об'єктивність похвали). Під час

Таблиця 2

Домінуючі емоційні перешкоди в особистому розвитку і фізичному вихованні у дітей-сиріт

Емоційні перешкоди	Загальна частота виявлення %	Інтенсивність проявів %
Почуття самотності	87,1	66,1
Провина	83,9	56,5
Відчуття неправильності своїх дій	83,9	51,6
Зниження успішності у навчанні	80,6	62,9
Неповноцінність	80,6	56,5
Передчуття жакливого	80,6	54,8
Аутодеструктивні прояви	80,6	51,6
Непокоєння, тривога	77,4	54,8
Розлади сну	77,4	51,6
Відсутність гарного настрою	77,4	50
Відсутність апетиту	77,4	43,5

Виховання фізичних завдань особливо увагу приділяють колективній емоційній реакції дітей. Зрозуміло, що особливості підліткового віку роблять дитину особливо чутливою до оцінки своїх дій групою однолітків. Сміх дитячої групи під час фізичних занять сприймається дітьми, як прояв знецінення та приводить до психоемоційного дискомфорту. У таких випадках для подолання деструктивного впливу дитячого колективу на особистість у груповому форматі проводять прояснення механізму психологічного захисту «знецінення» та використовують техніки «емпатії».

Дані таблиці 2 свідчать про те, що 80,6% дітей мають когнітивні проблеми, які проявляються зниженням успішності у навчанні. Це підтверджують результати дослідження та висновки М. Kovacs, D. Goldston [6] про наявність зв'язків депресії і когнітивних порушень у підлітків та А.І. Подольського, О.А. Идобаєвої, П. Хейманс [7] про наявність кореляційних зв'язків між підлітковою депресією і шкільною успішністю. Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що корекція емоційних перешкод у дітей може бути одночасно профілактикою когнітивних порушень та проблем шкільної дезадаптації [9].

Для вирішення проблем з охорони психічного здоров'я дитячого населення України рекомендується приділяти особливу увагу питанням аутодеструктивної поведінки у дітей та підлітків. Результати дослідження аутодеструктивної активності свідчать про те, що у 7 дітей-сиріт (22,6%) виявляється максимально можлива (згідно дослідженню) аутодеструктивна готовність, яка потребує невідкладної спеціалізованої психотерапевтичної допомоги. Профілактичну роботу в школі, направлену на попередження суїцидів, потрібно проводити з 18 (58%) дітьми. Зрозумі-

ло, що прояви агресії у фізичну активність на заняттях по фізичному вихованню приводить до зменшення аутодеструктивних тенденцій дитячої особистості.

Для порівняння, дослідження депресивних розладів при розладах поведінки у дітей 10-16 років, позбавлених батьківського піклування, за допомогою методу «Деп-рискон» у 2007 році, виявило те, що у 60% підлітків аутодеструктивні тенденції перевищують варіант норми. Вони потребують проведення профілактичної роботи. Невідкладна психологічна допомога була потрібна 8% підліткам, які мали думки про смерть та не бажали жити кожного дня на протязі 3-х місяців перед дослідженням [9].

Найменш інформативними проявами емоційних перешкод у досліджених дітей-сиріт стали такі психологічні феномени: плаксивість, зменшення соціальних контактів з друзями, відчуття того, що тебе не кохають, конфліктність.

На наш погляд, дані проведеного дослідження можуть бути використані для створення психологічного інструменту – «шкали оцінки емоційних перешкод в розвитку та вихованні дітей», що може стати перспективним напрямком дослідження затримок особистого розвитку та проблем фізичного виховання у підлітковому віці.

Результати діагностичних інтерв'ю з дослідженими дітьми дозволяють говорити про особливості їх внутрішнього стану в порівнянні з дітьми, які мають можливість трансформувати внутрішню напругу у фізичну активність. Внутрішнє напруження у досліджених дітей значно більше. Скоріше за все це пов'язане з відсутністю можливості у досліджених дітей відіграти свої емоції у фізичну розрядку та отримання через цей механізм психологічне полегшення. Для формування свідомого ставлення до виконання фізич-

них вправ у процесі навчальних занять з дисципліни «Фізична культура» доцільно вивчити можливість розвитку свідомості та створення шляхів трансформації емоцій через механізми психологічних захистів у фізичну активність [3,8,10].

Отримані дані можуть стати основою, орієнтованих на використання зрілих психологічних захистів, програм подолання емоційних перешкод у психічному і фізичному вихованні дітей-сиріт.

Висновки:

1. Метод «Children's Depression Inventory» є досить ефективним інструментом діагностики емоційних перешкод в особистому розвитку та фізичному вихованні дітей у підлітковому віці.

2. Згідно дослідженню емоційні перешкоди в особистому розвитку і фізичному вихованні виявлені у 52,5% дітей-сиріт та у 9,8% звичайних дітей.

3. До домінуючих проявів емоційних перешкод в особистому розвитку та фізичному вихованні, згідно дослідження «Children's Depression Inventory» у дітей-сиріт відносять: почуття самотності, провини, зниження успішності у навчанні, неповноцінність, передчуття жахливого, аутодеструктивні прояви, непокоєння, тривога, розлади сну, відсутність гарного настрою, відсутність апетиту.

4. Отримані дані доцільно використовувати для створення уроків-психотренінгів та психокорекційних програм подолання емоційних перешкод в особистому розвитку і фізичному вихованні дітей-сиріт старшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бордовская Н.В. Педагогика / Бордовская Н.В., Реан А.А. – С.-Пб.: Питер, 2009. – 304 с. (Учебное пособие).
2. Дмитриева Т.Б. Расстройства аффективной сферы у детей и

- подростков / Дмитриева Т.Б., Макушкин Е.В., Федина М.А. – С.-Пб., 2001. – С.154–158. (Психиатрия и психофармакотерапия, №5).
3. Ильин Е.П. Психология спорта / Ильин Е.П. – С.-Пб.: Питер, 2009. – 352 с.
 4. Кашуба В. Сучасні оздоровчі технології у фізичному вихованні дітей старшого шкільного віку / Кашуба В., Бондар О. // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 139-141.
 5. Kovacs M. Cognitive and social cognitive development of depressed children and adolescents / Kovacs M., Goldston D. – 1991. – 30. (Journal of the American Academy of Child Psychiatry).
 6. Москаленко Н. Мотиваційні пріоритети студентів до занять фізичною культурою і спортом / Москаленко Н., Сичова Т. // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 10–13.
 7. Подольский А.И. Диагностика подростковой депрессивности. Теория и практика / А.И. Подольский, О.А. Идобаева, П. Хейманс. – С.-Пб.: Питер, 2004. – 202 с. (Методическое пособие).
 8. Хасанов М.Х. Формування свідомого ставлення до виконання фізичних вправ у процесі навчальних занять з дисципліни «Фізичне виховання» у студентів вищих навчальних закладів системи МВС / Хасанов М.Х., Матвієнко М.І. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2009. – Вип. 64. – С. 592.
 9. Юр'єва Л.М. Синдром «позбавлення батьківського піклування» / Юр'єва Л.М., Гура Е.І. // Медичні перспективи. – 2009. – № 2. т. XV. – С. 75–79.
 10. Яхно Е. Комплексне виховання особистості старшого дошкільника в процесі занять фізичними вправами / Яхно Е. // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 28–30.

